QISHLOQ AHOLI PUNKTLARINI REJALASHTIRISHDA ZAMONAVIY SHAHARSOZLIK VA ME’MORIY YECHIMLARDAN FOYDALANISH

Satimov Pirnapas Alimboy o‘g‘li
СП ООО «EXPECTED HOMES>> BOSH MUHANDISI

Annotatsiya. Ushbu tezisda qishloq aholi punktlarini zamonaviy shaharsozlik tamoyillari asosida rejalashtirishning nazariy va amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Qishloq hududlarining tabiiy-iqlimiy sharoiti, aholi joylashuvi, ishlab chiqarish faoliyati, transport va ijtimoiy infratuzilmasini o‘zaro uyg‘unlashtirish masalalariga e’tibor qaratiladi. Turar-joy, jamoat, xo‘jalik, ishlab chiqarish va rekreatsiya hududlarini oqilona tashkil etish orqali aholining kundalik ehtiyojlariga mos yashash muhitini shakllantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy me’moriy yechimlarni mahalliy sharoit, iqlim va an’anaviy me’moriy xususiyatlar bilan uyg‘unlashtirish qishloq aholi punktlarining funksional va estetik sifatini oshirishi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: qishloq aholi punkti, shaharsozlik, hududiy rejalashtirish, me’moriy yechim, turar-joy, infratuzilma, transport, yashil makon, rekreatsiya.

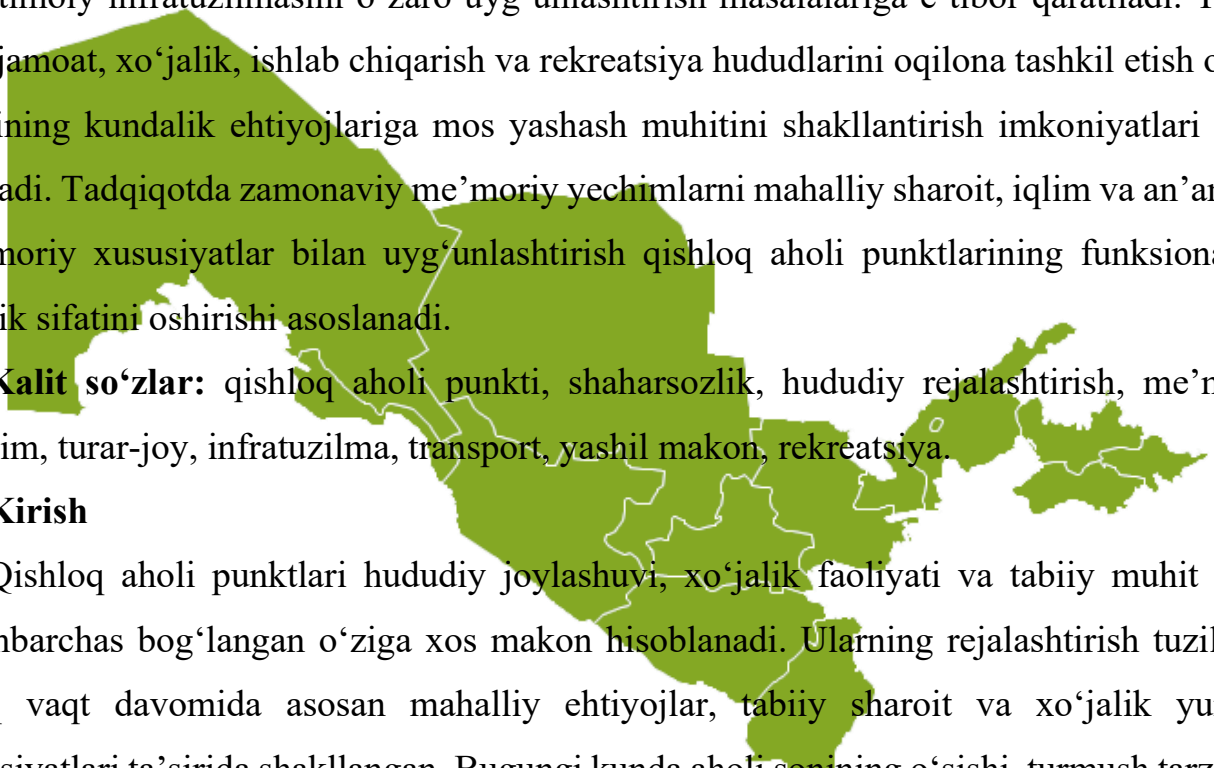

Kirish

Qishloq aholi punktlari hududiy joylashuvi, xo‘jalik faoliyati va tabiiy muhit bilan chambarchas bog‘langan o‘ziga xos makon hisoblanadi. Ularning rejalashtirish tuzilmasi uzoq vaqt davomida asosan mahalliy ehtiyojlar, tabiiy sharoit va xo‘jalik yuritish xususiyatlari ta’sirida shakllangan. Bugungi kunda aholi sonining o‘sishi, turmush tarzining o‘zgarishi, xizmat ko‘rsatish tizimining kengayishi va transport aloqalarining rivojlanishi qishloq hududlarini rejalashtirishga yangicha talablarni yuzaga keltirmoqda.

Zamonaviy shaharsozlikda qishloq aholi punktini faqat uy-joylar joylashgan hudud sifatida emas, balki yashash, mehnat, xizmat ko‘rsatish, ta’lim, madaniyat va dam olish jarayonlari bir-biri bilan bog‘langan yaxlit hududiy tizim sifatida qarash muhimdir. O‘zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksi hududlarni rivojlantirishni shaharsozlik jihatidan rejalashtirish hamda aholi punktlarida qulay hayot faoliyati muhitini shakllantirishning huquqiy asoslarini belgilaydi [1].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, qishloq hududlarida yangi turar-joylarni barpo etish

jarayoni mavjud yo‘l, muhandislik tarmoqlari va ijtimoiy obyektlar bilan yetarlicha uyg‘unlashtirilmasa, hududiy nomutanosibliklar yuzaga kelishi mumkin. Shu bois rejalashtirishda hududning mavjud salohiyatini baholash, funksiyalarni oqilona taqsimlash va istiqboldagi rivojlanishni oldindan hisobga olish zarur.

Tadqiqotning maqsadi — qishloq aholi punktlarini rejalashtirishda zamonaviy shaharsozlik va me’moriy yechimlardan foydalanishning samarali yo‘nalishlarini aniqlash hamda qulay yashash muhitini shakllantirish bo‘yicha takliflarni ishlab chiqish.

Tadqiqot materiali va usullari

Tadqiqotning nazariy asosini shaharsozlik, hududiy rejalashtirish, qishloq aholi punktlarini rivojlantirish va me’moriy loyihalashga oid ilmiy qarashlar tashkil etdi. Shuningdek, amaldagi shaharsozlikka oid normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, funksional-hududiy tahlil, kuzatish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

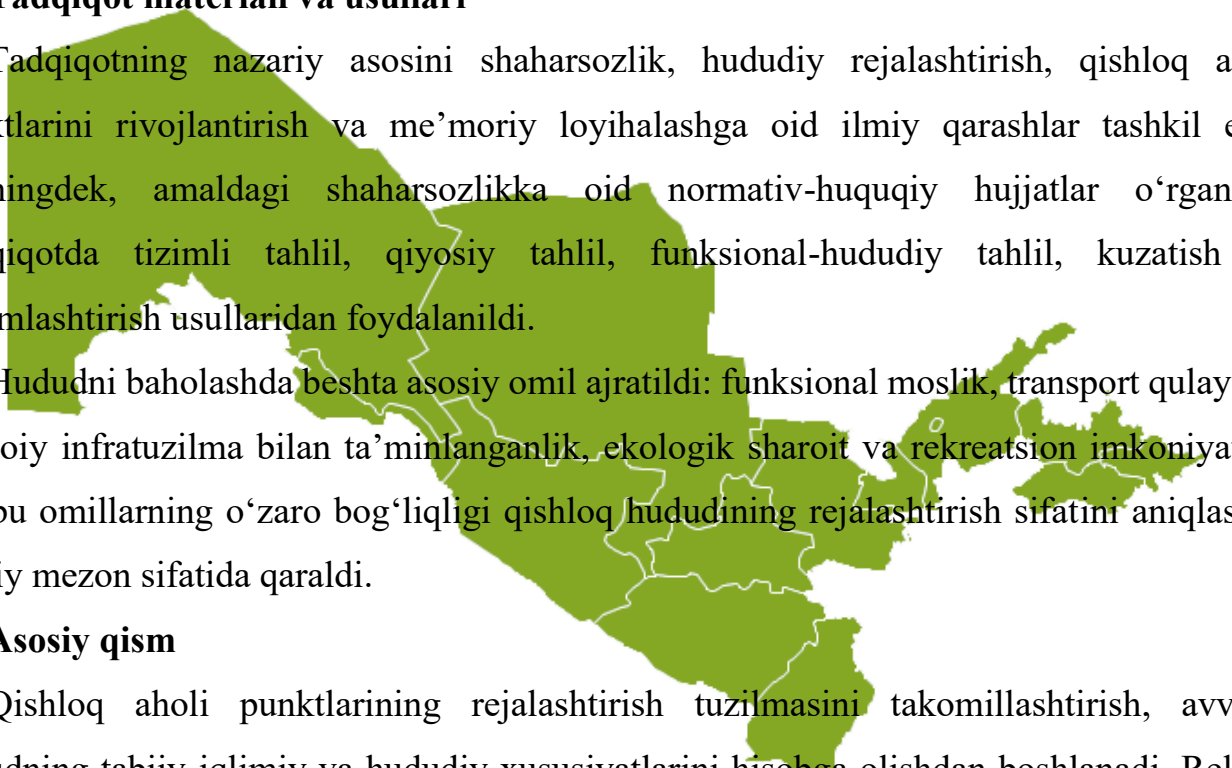

Hududni baholashda beshta asosiy omil ajratildi: funksional moslik, transport qulayligi, ijtimoiy infratuzilma bilan ta’minlanganlik, ekologik sharoit va rekreatsion imkoniyatlar. Ushbu omillarning o‘zaro bog‘liqligi qishloq hududining rejalashtirish sifatini aniqlashda asosiy mezon sifatida qaraldi.

Asosiy qism

Qishloq aholi punktlarining rejalashtirish tuzilmasini takomillashtirish, avvalo, hududning tabiiy-iqlimiy va hududiy xususiyatlarini hisobga olishdan boshlanadi. Relyef, shamol yo‘nalishi, quyosh radiatsiyasi, suv manbalari, mavjud o‘simlik qoplami va tuproq sharoiti qurilish joylashuviga ta’sir qiluvchi muhim omillardir. Bunday xususiyatlar e’tiborga olinganda binolarning joylashuvi, ko‘cha tarmog‘i va ochiq jamoat makonlarining tashkil etilishi yanada maqbul yechimga ega bo‘ladi.

Qishloq aholi punktining asosiy rejalashtirish elementlari turar-joy hududi, jamoat markazi, ishlab chiqarish va xo‘jalik zonalari, transport yo‘llari hamda yashil-rekreatsion hududlardan iborat bo‘lishi mumkin. Ularning o‘zaro joylashuvi hududning kundalik faoliyatini qulay tashkil etishga xizmat qilishi kerak. Xususan, jamoat markazlari aholining asosiy oqimlari uchun qulay joyda tashkil etilishi, ijtimoiy obyektlarga piyoda yetib borish

imkoniyati ta’minlanishi maqsadga muvofiq.

Turar-joy hududlarini rejalashtirishda mahalliy aholi turmush tarzi va oilaviy xo‘jalik faoliyatining xususiyatlari hisobga olinishi kerak. Bunda hovli, yordamchi xo‘jalik maydoni, yashil hudud va umumiy foydalanishdagi makonlarning o‘zaro nisbati muhimdir. Zamonaviy rejalashtirish an’anaviy qishloq uy-joy tuzilmasini to‘liq inkor etmasdan, uni sanitariya, qulaylik, xavfsizlik va energiya samaradorligi talablariga moslashtirishni nazarda tutadi.

Me’moriy yechimlarda mahalliy qurilish materiallari, rang va shakl xususiyatlaridan foydalanish qishloq muhitining o‘ziga xosligini saqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, yangi binolarning hajmiy-fazoviy yechimlari mavjud me’moriy muhit bilan uyg‘unlashtirilishi zarur. Bino va inshootlarning tabiiy yoritilishi, shamollatilishi, issiqlikdan himoyalanishi va energiyadan samarali foydalanishi ham loyihalashning muhim shartlaridan biridir.

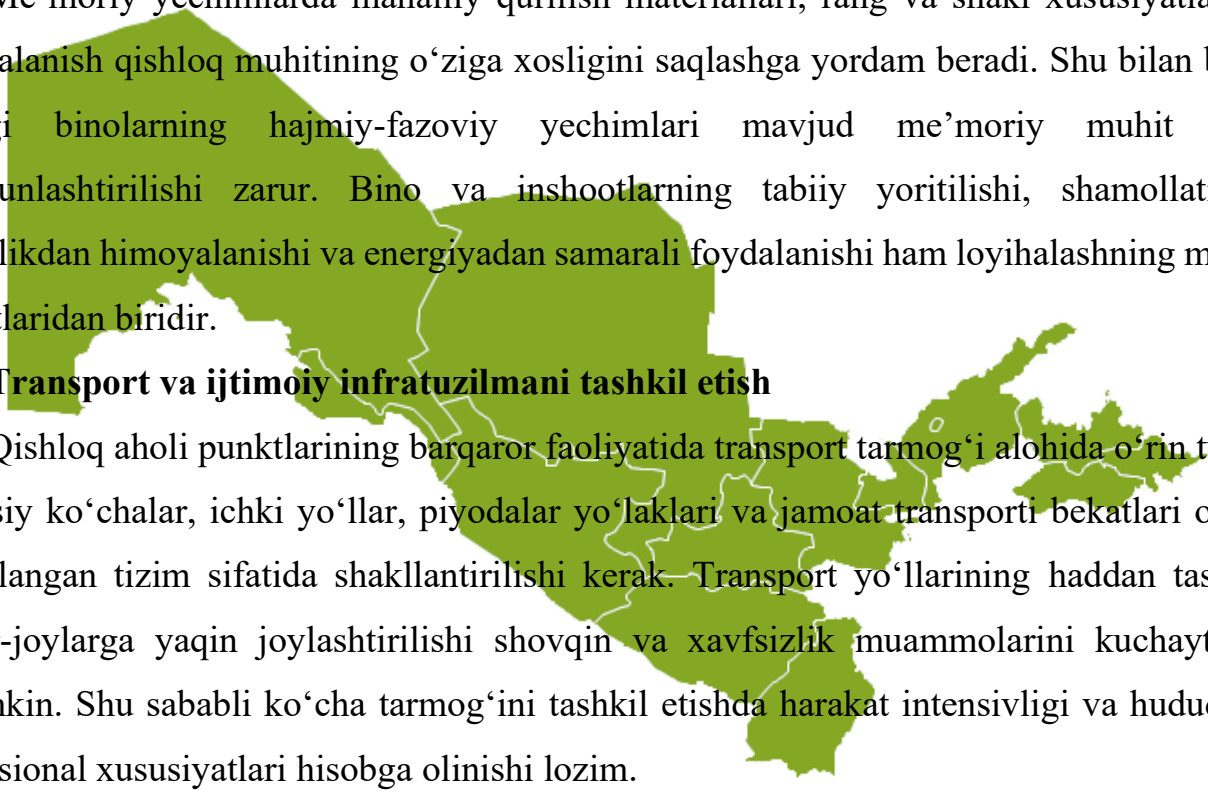

Transport va ijtimoiy infratuzilmani tashkil etish

Qishloq aholi punktlarining barqaror faoliyatida transport tarmog‘i alohida o‘rin tutadi. Asosiy ko‘chalar, ichki yo‘llar, piyodalar yo‘laklari va jamoat transporti bekatlari o‘zaro bog‘langan tizim sifatida shakllantirilishi kerak. Transport yo‘llarining haddan tashqari turar-joylarga yaqin joylashtirilishi shovqin va xavfsizlik muammolarini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli ko‘cha tarmog‘ini tashkil etishda harakat intensivligi va hududning funksional xususiyatlari hisobga olinishi lozim.

Ijtimoiy infratuzilma obyektlarini joylashtirish ham hududiy rejalashtirishning muhim tarkibiy qismidir. Maktabgacha va umumiy ta’lim muassasalari, tibbiyot, savdo, maishiy xizmat va madaniy obyektlarning aholiga qulay masofada bo‘lishi kundalik xizmatlardan foydalanish imkoniyatini yaxshilaydi. Jamoat obyektlarini bir-biri bilan bog‘lash orqali qishloq markazining ijtimoiy faolligini oshirish mumkin.

Yashil makon va rekreatsion hududlarning ahamiyati

Qishloq hududlarida yashil makonlarni rejalashtirish ekologik barqarorlik bilan birga hududning estetik qiyofasini ham belgilaydi. Daraxtzorlar, xiyobonlar, jamoat bog‘lari va rekreatsiya maydonlari aholi dam olishi uchun qulay sharoit yaratadi. Yashil hududlarning

ko‘cha va piyoda yo‘laklari bilan bog‘lanishi esa qishloq hududining yaxlit landshaft tizimini shakllantiradi.

Rekreatsion hududlarni joylashtirishda mavjud tabiiy landshaft elementlaridan imkon qadar foydalanish maqsadga muvofiq. Bu yangi qurilish xarajatlarini kamaytirish bilan birga tabiiy muhitning o‘ziga xosligini saqlashga yordam beradi. Suv havzalari, daraxtzorlar va tabiiy ochiq maydonlarni jamoat makonlari bilan bog‘lash qishloq aholisining dam olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Tahlil natijasida qishloq aholi punktlarini rejalashtirishda funksional zonalar o‘rtasidagi aloqadorlikni kuchaytirish zarurligi aniqlandi. Hududning alohida qismlarini mustaqil rejalashtirish o‘rniga, turar-joy, jamoat, transport, ishlab chiqarish va yashil hududlarni yagona tizim sifatida ko‘rib chiqish yanada samarali natija beradi.

Amaliy jihatdan, yangi turar-joy hududlarini joylashtirishdan oldin mavjud yo‘l tarmog‘i, suv ta’minoti, elektr energiyasi, kanalizatsiya, ta’lim va tibbiyot obyektlarining imkoniyatlarini baholash lozim. Agar yangi qurilish mavjud infratuzilmaning quvvatidan yuqori yuklama hosil qilsa, qurilish bilan bir vaqtda zarur infratuzilmani rivojlantirish choralarini ham rejalashtirish kerak.

Shuningdek, qishloq hududlarini rivojlantirishda universal va moslashuvchan rejalashtirish tamoyillaridan foydalanish istiqbolli hisoblanadi. Bunda kelgusida aholi sonining o‘zgarishi, yangi xizmat turlarining paydo bo‘lishi va transport ehtiyojlarining ortishi uchun zaxira hududlar ko‘zda tutiladi. Natijada rejalashtirish tuzilmasi o‘zgaruvchan ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarga moslashish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

1-jadval

Qishloq aholi punktlarini rejalashtirishda asosiy mezonlar

Mezon	Baholash yo‘nalishi	Amaliy ahamiyati
Funksional moslik	Hudud funksiyalarining o‘zaro muvofiqligi	Zonalar o‘rtasidagi ziddiyatlarni kamaytirish
Transport qulayligi	Yo‘l, piyoda aloqasi va jamoat transporti	Harakatlanish imkoniyatini yaxshilash

Ijtimoiy infratuzilma	Ta’lim, tibbiyot va xizmat obyektlari	Aholiga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish
Ekologik holat	Yashil hudud va salbiy ta’sirlar	Sog‘lom yashash muhitini shakllantirish
Rekreatsiya	Park, xiyobon va ochiq jamoat makonlari	Dam olish imkoniyatlarini kengaytirish

Ilmiy-amaliy takliflar

Tadqiqot asosida qishloq aholi punktlarini rejalashtirishni takomillashtirish uchun quyidagi yondashuv taklif etiladi: hududni baholash → funksional zonalarni aniqlash → transport va ijtimoiy infratuzilmani bog‘lash → yashil-rekreatsion tizimni shakllantirish → istiqboldagi rivojlanish zaxirasini belgilash. Mazkur ketma-ketlik rejalashtirish qarorlarini bir-biridan ajratib emas, yagona hududiy tizim doirasida ishlab chiqishga imkon beradi.

Birinchi navbatda, mavjud qishloq hududining tabiiy va antropogen omillari bo‘yicha dastlabki tahlil o‘tkazish zarur. Keyin turar-joy va jamoat zonalarining joylashuvi aniqlanib, ular piyoda va transport aloqalari orqali bog‘lanadi. Ishlab chiqarish va xo‘jalik zonalarini joylashtirishda turar-joy muhitiga salbiy ta’sirlarni kamaytirish tamoyili ustuvor bo‘lishi kerak.

Ikkinchi muhim yo‘nalish — me’moriy qiyofani shakllantirishdir. Yangi binolarda mahalliy me’moriy an’analar va zamonaviy texnologiyalar uyg‘unligi qishloq muhitining identifikatsiyasini kuchaytiradi. Ayniqsa, jamoat binolari va qishloq markazlarining me’moriy qiyofasi butun aholi punktining estetik ko‘rinishiga ta’sir qilishi sababli ularga alohida e’tibor berish lozim.

Uchinchi yo‘nalish — raqamli rejalashtirish vositalaridan foydalanish. Geografik axborot tizimlari yordamida yer foydalanishi, transport, infratuzilma, yashil hududlar va aholi joylashuvi bo‘yicha ma’lumotlarni yagona xaritada tahlil qilish mumkin. Bu hududiy muammolarni aniqlash va turli rejalashtirish variantlarini taqqoslash imkonini oshiradi.

Xulosa

Qishloq aholi punktlarini zamonaviy shaharsozlik va me’moriy yondashuvlar asosida rejalashtirish hududning tabiiy, ijtimoiy, iqtisodiy va funksional xususiyatlarini kompleks

hisobga olishni talab qiladi. Turar-joy, jamoat, transport, ishlab chiqarish va rekreatsiya hududlari o‘rtasidagi oqilona bog‘liqlik qishloq yashash muhitining funksional samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, qishloq hududlarini rivojlantirishda mavjud infratuzilma imkoniyatlarini baholash, piyoda va transport aloqalarini yaxshilash, yashil-rekreatsion tizimni shakllantirish hamda mahalliy me’moriy xususiyatlarni zamonaviy talablar bilan uyg‘unlashtirish ustuvor yo‘nalishlar bo‘lishi lozim. Bunday yondashuv qishloq aholi punktlarining nafaqat bugungi, balki istiqboldagi ehtiyojlariga javob beradigan barqaror hududiy tuzilmani shakllantirishga xizmat qiladi.

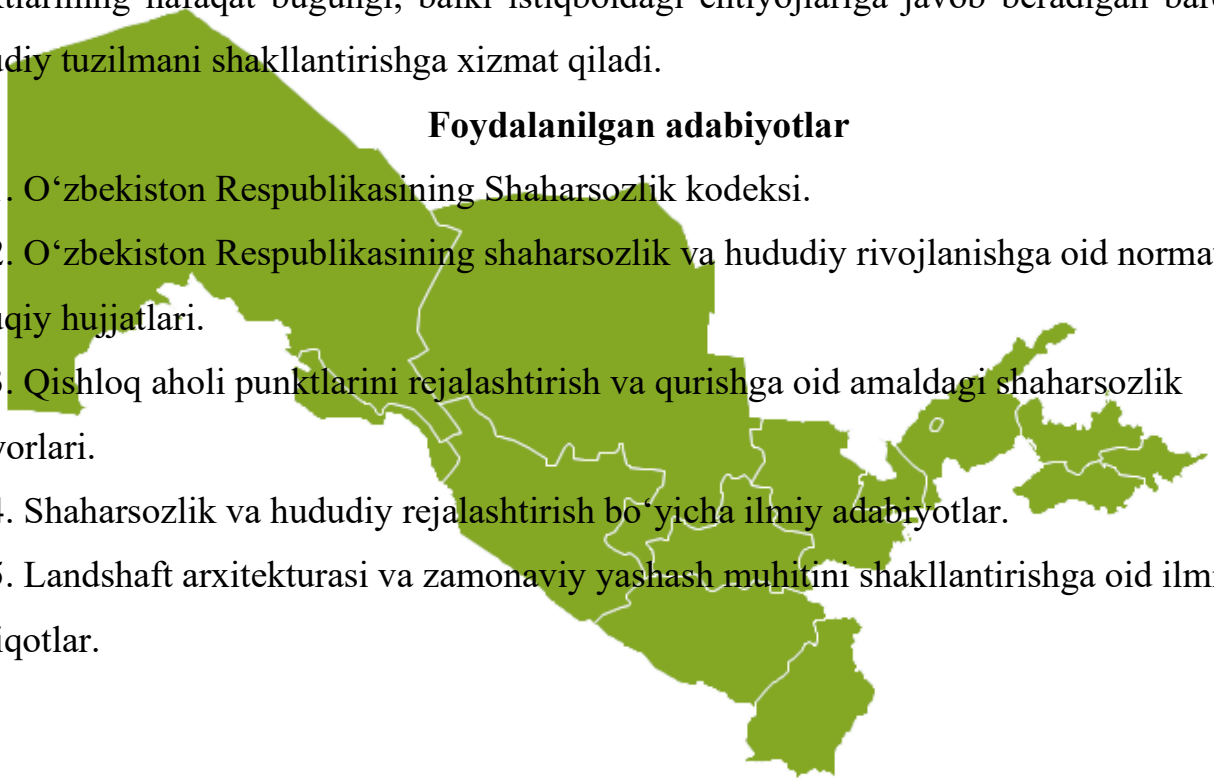

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksi.

2. O‘zbekiston Respublikasining shaharsozlik va hududiy rivojlanishga oid normativ-huquqiy hujjatlari.

3. Qishloq aholi punktlarini rejalashtirish va qurishga oid amaldagi shaharsozlik me’yorlari.

4. Shaharsozlik va hududiy rejalashtirish bo‘yicha ilmiy adabiyotlar.

5. Landshaft arxitekturasi va zamonaviy yashash muhitini shakllantirishga oid ilmiy tadqiqotlar.